

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Розкрито сутнісні характеристики педагогічної підтримки як умови ефективної інклюзивної освіти. Розглянуто та визначено основні цілі педагогічної підтримки дітей з особливими потребами у закладах освіти.

Ключові слова: педагогічна підтримка, інклюзія, дитина з особливими потребами.

T. Falaseniđi

PEDAGOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS IN SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article reveals the essential characteristics of pedagogical support as a condition for an effective inclusive education. It considers and defines the main goals of pedagogical support for children with special needs in educational institutions.

Keywords: pedagogical support, inclusion, a child with special needs.

Постановка проблеми. В умовах реформування національної системи освіти в Україні винятково важливого значення набуває підготовка до застосування інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховному процесі, створення у навчальних закладах демократичного правового простору та позитивного мікроклімату.

Особливої уваги потребує організація педагогічної роботи у загальноосвітніх школах як важливий засіб формування індивідуально високих

показників особистісного розвитку школярів, досягнення ними функціональної значущості у процесі соціалізації в середовищі, адаптації до норм та правил соціуму. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті головною метою визначає новий тип освіти – створення умов для особистісного розвитку (р. XVI), рівний доступ до якісної освіти незалежно від стану здоров'я (р. VII); міжнародне співробітництво (р. XV).¹

Суттєву увагу проблемі підтримки дітей з особливими потребами в освіті приділяють міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та інші. У Декларації прав дитини статтею 24 Конвенції про права дитини Генеральною Асамблеєю ООН проголошено право на освіту, яка має спрямовуватися на розвиток дитини, її здібностей; у статті 24 Конвенції про права інвалідів проголошено право на освіту на рівні з іншими.

Питанням виховання та навчання дітей з обмеженими можливостями за останні десять років є предметом пильної уваги психолого-педагогічних наук.

Дитина з обмеженими можливостями – це людина, можливості якої та життєдіяльність в суспільстві обмежені через фізичні, розумові, сенсорні або психічні відхилення. Розрізняють наступні види порушень: фізичні; інтелектуальні, вади слуху, зору, комплексні порушення, спектр аутизму, включно із синдромом Аспергера; порушення соціальної сфери (соціально дезадаптовані, діти групи ризику).

Діти з особливими потребами, якщо їхній розвиток, освітні можливості обмежені настільки, що не узгоджуються з освітніми вимогами сучасної школи, без додаткової допомоги не опанують навчального матеріалу. А це означає, що вони потребуватимуть спеціального плану та відповідних умов для досягнення навчального матеріалу. Оскільки школа – це не лише установа, куди впродовж багатьох років дитина ходить вчитися, але й особливий світ дитинства, в якому вона проживає значну частину свого життя, радіє, приймає різні рішення, виражає свої почуття, формує власну думку, ставлення до будь-кого або будь-чого. Тому в сучасній школі доцільно застосовувати такі методи здобування освіти дітьми з особливими потребами, які одночасно сприяють їхній соціальній реабілітації. Найефективнішим сьогодні вважається інклюзивна освіта – навчання дітей з обмеженими можливостями в загальноосвітніх навчальних закладах.

Приєднавшись до основних міжнародних угод з прав людини (Декларації ООН про права людини, Конвенції ООН про права інвалідів, про права дитини), Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання

¹ Національна доктрина розвитку освіти в Україні XXI ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://univd.edu.ua/index.php?id=99&lan=ukr>. – Назва з екрану.

загальнолюдських прав, зокрема, щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами Наказом Міністерства освіти і науки України № 912 від 01.10.2010 року було затверджено Концепцію розвитку інклюзивної освіти.

В Україні діти з інвалідністю досі не можуть отримати освітні послуги через нестачу фінансування на належному рівні, відсутність відповідних закладів для підготовки педагогічних працівників в організації навчально-виховного процесу для дітей з особливими потребами та асистентів вчителя. Посада асистента вчителя у класі з інклюзивним навчанням передбачена «Порядком організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 року № 872»; Типовими штатними нормативами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 16.12.2010 року № 1205. Дане положення зазначає, що дитина з різним ступенем важкості може навчатися у звичайному чи спеціалізованому класі загальноосвітньої школи, але в більшості випадків такі діти скеровуються психолого-медико-педагогічною консультацією на індивідуальну форму навчання чи у спеціалізований освітній заклад, що, своєю чергою, є ізоляцією дитини з обмеженими можливостями. Її розвиток базуватиметься на пасивно-утриманських орієнтаціях, позаяк на даний час організаційно-методичні засади навчального процесу в загальноосвітніх школах орієнтовані на дітей з типовим розвитком і не враховують особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Обов'язковим є створення середовища для якісної освіти, формування життєвих навичок, адаптації учнів до нових соціальних умов, тому особливо актуальним є вивчення організації педагогічної діяльності в загальноосвітній школі з дітьми із особливими потребами. Першим, з ким співпрацюватиме дитина, є вчитель, а тому його майстерність та вміння зорганізувати навчально-виховний процес відповідно до можливостей дитини і є ключовим моментом у наданні педагогічної підтримки та розвитку своїх сильних сторін для засвоювання нових навчальних та соціальних навичок.

Інклюзивна освіта базується на: визнанні того, що всі діти можуть навчатися; визнанні та повазі до відмінностей між дітьми (вік, стать, етнічна приналежність, мова, спроможність, ВІЛ-інфікованість та інше); корегуванні навчальної структури, системи і методології відповідно до потреб усіх дітей; використанні ширшого плану інтеграції дитини у суспільство; динамічному процесі, який постійно еволюціонує. Інклюзивна освіта передбачає адаптацію загальної освіти до особливих потреб дітей, про що зазначається у постанові КМУ від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про

затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».

Важливим аспектом інклюзивної освіти є педагогічна підтримка, яка в Україні використовується недостатньо широко порівняно з європейськими державами і США. Педагогічна підтримка дітей в освіті стала предметом наукового вивчення з кінця 70-х р. ХХ ст. Для нашого часу характерна інтеграція накопичених теоретичних уявлень щодо педагогічної підтримки у загальнофілософському, педагогічному та психологічному напрямках, проте не вироблено єдиного погляду та не створено програми чи методики педагогічного супроводу дітей з особливими потребами під час навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах.

Отже, **метою статті** є розкриття сутності і змісту педагогічної підтримки дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти в загальних середніх закладах.

Завдання дослідження полягали у: визначенні змісту терміну «педагогічна підтримка» на основі аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури та встановленні мети, завдань, методів і засобів її реалізації в інклюзивних школах під час навчання дітей з особливими потребами.

Методи та методики. Загальнонаукові – аналіз, синтез, порівняння, класифікація та узагальнення; термінологічний аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор.

Питанню педагогічної підтримки дітей присвячено роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Т. Анохіної, Є. Боднарєвської, О. Газмана, Д. Григорьєва, Н. Крилової, П. Попової, Г. Сороки, О. Столяренка. Взаємодію в стосунках учнів і учителів вважають основою педагогічної підтримки Є. Бондарєвська, В. Караковський, В. Краєвський, І. Лернер, А. Тубельський та ін. Деякі аспекти зарубіжного досвіду надання педагогічної підтримки висвітлювали у своїх працях Н. Дем'яненко, Л. Москальова, Ю. Богинська, Т. Анохіна, Н. Беякова, О. Беяєва.

Так, один з дослідників проблеми – Р. Безлюдний зазначає, що формування педагогічної підтримки дітей з особливими потребами відбувалося не лише шляхом організації установ для дітей з порушеннями інтелекту. Одночасно розвивалися установи для навчання та виховання дітей з іншими видами дефектів, деякі з цих закладів виникли набагато раніше за аналогічні установи для дітей та молоді з обмеженими можливостями (у Франції, США).

На початку ХІХ століття сформувалися три основні напрями підтримки дітей з особливими потребами:

– *християнсько-філантропічний* (мета – піклування про інвалідів; організаційна форма – притулки, богадільні, будинки піклування);

– *медико-педагогічний* (мета – лікування, виховання й елементарне навчання дітей з вираженими порушеннями в розвитку; організаційна форма – спеціальні відділення при лікарнях, медико-педагогічні установи). Розвиток цього напрямку пов'язують із заснуванням 1844 р. у США Асоціації медичних американських шпиталів для божевільних. Пізніше згадане товариство змінило назву на Американську психіатричну асоціацію²;

– *педагогічний* (мета – освіта дітей з порушенням слуху, зору, інтелекту; організаційна форма – спеціальні класи, спеціальні школи).

С. Зайковська, опираючись на авторів Елайн Гордон та Едварда Гордона (Edward E. Gordon, Elaine H. Gordon) зазначає, що процес надання соціально-педагогічної підтримки вимагає підготовки фахівців у цій сфері діяльності. Таким чином, сьогодні в США існують різні моделі діяльності соціальних працівників в системі підтримки: тьютор, куратор (індивідуальний, груповий, класний), психолог, радник, консультант, консультант з вибору професійного шляху, вчитель компенсуючого навчання, координатор із захисту прав дитини та інші³.

У системі середньої освіти США практично в кожній школі працює соціальний працівник. Як підкреслює Л. Оліференко, цей напрям соціально-педагогічної допомоги став розглядатися як «окрема спеціальність в соціальній роботі, яка зосереджує свою увагу на успішному пристосуванні дитини до школи, на координації дій сім'ї і громади і впливі на них для досягнення мети»⁴. У зв'язку з цим розроблені такі форми підтримки, як шкільний радник, шкільний психолог, шкільний соціальний працівник.

Сучасне визначення педагогічної підтримки, на думку С. Попової, передбачає «дію, скеровану на збереження і зміцнення фізичних і духовних сил дитини в життєво важливих ситуаціях її розвитку. Це дії педагога в системі стосунків, скеровані на надання допомоги в ситуації «тут і зараз» в ім'я особистісного розвитку»⁵.

Основні форми соціально-педагогічної підтримки це:

- діагностична робота;
- складання та реалізація індивідуального навчального плану;
- індивідуальна консультативна та профілактична робота з учнями;

² Головінський І. Педагогічна психологія / І. Головінський. – К. : Аконіт, 2003. – С. 23.

³ Гордон Э. Столетия тьюторства: история альтернативного образования в Америке и Западной Европе / Э. Гордон, Эл. Гордон ; [пер. с англ. М. Л. Мельниковой]. – Ижевск : ERGO, 2008. – С. 267-269.

⁴ Олиференко Л. Я. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л. Я. Олиференко, Т. И. Шульга, И. Ф. Дементьева. – 2-е изд., стер. – М. : Академия, 2004. – С. 68-73.

⁵ Попова С. И. Педагогическая поддержка в работе учителя и классного руководителя / С. И. Попова. – М. : Центр «Педагогический поиск», 2005. – С. 56.

- педагогічні ради, методичні об'єднання;
- психолого-педагогічний консилиум;
- батьківський лекторій;
- дискусійний клуб старшокласників.

Виділяють наступні види педагогічної підтримки:

- за ступенем участі дорослого – осередня і опосередкована підтримка;
- за часом надання – підтримка, що випереджає, своєчасна підтримка, застережлива післядія;
- за тривалістю – одноразова, пролонгована, дискретна підтримка.

Значною мірою педагогічна підтримка дітей з обмеженими можливостями і є тією допомогою, яка забезпечується спільними педагогічними зусиллями із залученням широкого кола вузьких спеціалістів (лікарів, психологів, соціальних педагогів, дефектологів, логопедів та інших), і надається дитині в навчальному просторі школи. Така діяльність передбачає, перш за все, цілеспрямованість, організованість, міждисциплінарність, мобільність, професійність (компетентність) педагога. Педагогічна підтримка виходить із проблем дитини, яка має фізичні, інтелектуальні чи комплексні порушення та реалізується значною мірою з позиції педагогічної підтримки, яку Л. Аксенова визначає як «...безперервний педагогічно організований процес соціально-педагогічного виховання з врахуванням специфіки розвитку особистості людини з особливими потребами на різних вікових етапах, в різних верствах суспільства і за участю всіх соціальних інститутів і всіх суб'єктів виховання і соціальної допомоги»⁶.

Ціль педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями в закладах освіти полягає у цілеспрямованій педагогічній діяльності з метою надання допомоги дітям різного віку з різними порушеннями засобами навчально-виховної системи школи, включаючи соціум школи та забезпечення взаємодії із здоровими дітьми; сприяння ціннісному розвитку дитини як особистості в межах її психофізичних можливостей за допомогою комплексу різноманітних педагогічних засобів. Згідно з методичним листом Міністерства освіти, молоді та спорту України від 26.07.2012 № 1/9-259 «Про організацію психологічного і педагогічного супроводу в умовах інклюзивного навчання», пріоритетними питаннями освіти дітей з особливими освітніми потребами виокремлюються наступні завдання та потреби педагогічної підтримки: 1) враховувати особливості розвитку та фізичні обмеження дитини; 2) необхідність адаптації навчального середовища; 3) модифікація навчальних матеріалів; 4) формування толерантного

---

⁶ Аксенова Л. И. Социально-педагогическая помощь лицам с ограниченными возможностями / Л. И. Аксенова. – М. : Академия, 2001. – С. 13.

ставлення до дітей з особливими освітніми потребами; 5) супровід педагога в організації навчально-виховного процесу психологом.

Система педагогічної підтримки дітей з особливими потребами в умовах масової загальноосвітньої школи забезпечує повернення дитини з інвалідністю в продуктивне повноцінне соціальне життя, включення її в систему суспільних стосунків.

Аналіз зарубіжних і вітчизняних джерел з проблеми дозволив визначити компоненти педагогічної підтримки дитини з неповносправністю чи іншими труднощами (такими, як розлади поведінки) в умовах масової загальноосвітньої школи. На наш погляд, основними елементами є наступні: діагностичний, консультативний, практичний, прогностичний.

Діагностичний компонент передбачає вивчення особистості дитини і її взаємини із середовищем. Проведене комплексне діагностичне дослідження дозволяє виділити основну проблему, з якою стикається дитина у процесі сприйняття самої себе і наявної неповносправності, дозволяє надати загальну характеристику її особистісного розвитку і стосунків з навколишнім середовищем.

Консультативний компонент соціально-педагогічної підтримки дитини з особливими потребами включає організацію консультування даної категорії дітей. Консультації дітей-інвалідів повинні бути індивідуальними, вони спрямовані на подолання тих труднощів, з якими зустрічається дитина.

Практичний компонент передбачає вибір і реалізацію конкретних заходів, засобів і форм педагогічної підтримки дітей. Реалізація практичного компонента включає декілька етапів: підготовчий, вирішення проблем, що виникають в ході навчання, та супровід.

Головне правило педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями – дати можливість подолати чергову перешкоду, розвинувши при цьому інтелектуальний, моральний, емоційно-вольовий потенціал дитини, допомогти їй почуватися здатною на вчинок і самостійне рішення.

Педагогічна підтримка навчання передбачає оптимізацію викладання навчального матеріалу дітям з неповносправністю у максимально сприйнятливій для них формі, впровадження сучасних педагогічних технологій навчання, забезпечення навчально-методичними матеріалами. Професійно-коректна позиція педагога визначає якість простору взаємодії між педагогом і вихованцем, від якого багато залежить розвиток соціально-педагогічної компетентності дитини. Основою професійно-корекційної позиції педагогічної підтримки є сукупність диференційованого, особистісно-дієвого підходів педагога, що забезпечують структурну єдність компонентів педагогічної підтримки для оптимального розвитку соціальної компетентності і нормативної поведінки дитини.

Система педагогічної підтримки в процесі навчання і виховання дітей з обмеженими можливостями у навчальних закладах повинна базуватися на таких принципах:

- компетентність;
- командна робота спеціалістів, залучених у процес соціально-педагогічної підтримки;
- партнерські стосунки із батьками дитини;
- індивідуальний підхід до дитини;
- оцінювання досягнутих результатів та їхній аналіз через призму психофізичного стану дитини;
- формування адекватного «Я-сприйняття»;
- врахування можливостей дитини та розвиток компенсаторних функцій.

Забезпечення педагогічної підтримки дітям з неповносправністю **дозволяє їм діяти на рівні з іншими учнями і не є перевагою** стосовно до інших учнів.

Отже, проаналізувавши зміст та поняття надання педагогічної підтримки для дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх школах, ми можемо визначити **мету педагогічної підтримки** – допомога вчителя у внутрішній інтеграції та соціальній адаптації незалежно від нозології дитини; використання принципів диференційованого навчання та виховання дітей з урахуванням їхніх компенсаторних можливостей, створення ситуації успіху, адаптація навчальних програм, календарних планів до потреб учнів; упровадження особистісно-орієнтованого підходу до навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами; нестандартні уроки; консультація для батьків та цикл бесід, адаптація робочого місця учня з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх школах.

Педагогічна підтримка дітей в навчально-виховному процесі передбачає індивідуальний підхід до дитини із визначенням її сильних сторін для актуалізації здібностей, особистісний розвиток, задоволення соціальних, духовних і моральних потреб дитини із порушеннями психофізичного розвитку.

Відмінність педагогічної від звичайної людської підтримки як особливої професійної діяльності полягає в тому, що педагог може змінити проблему, якщо вона виникла, на освітню ситуацію, створюючи умови для розвитку здібностей дитини. Змінюється освітня система навчання дитини на рівних засадах з іншими, а не дитина під систему.

Висновки. Таким чином, під педагогічною підтримкою дітей з особливими потребами ми розуміємо комплекс педагогічних заходів, скерованих на розвиток особистості дитини, яка має життєві обмеження, обумовлені неповносправністю, і в ході якої формується адекватне сприйняття

власного «Я» і навколишньої дійсності, стійкість до зовнішніх і внутрішніх травмуючих дій, здатність адаптуватися до довкілля й ефективно з ним взаємодіяти. Ми можемо виокремити основні етапи педагогічної підтримки дітей з освітніми потребами з різною формою неповносправності: 1) адаптація середовища; 2) адаптація змісту, методів і форм навчальної діяльності; 3) адаптація дидактичного матеріалу; 4) створення сприятливих умов для взаємодії учня з соціальним середовищем.

Подальші дослідження необхідно скерувати на детальне вивчення організації педагогічної підтримки в інклюзивних закладах середньої освіти для дітей з різними нозологіями (як за кордоном, так і в нашій країні) та на подальше узагальнення досвіду.

Література

1. Аксенова Л. И. Социально-педагогическая помощь лицам с ограниченными возможностями / Л. И. Аксенова. – М. : Академия, 2001. – 196 с.
2. Головінський І. Педагогічна психологія / І. Головінський. – К.: Аконіт, 2003. – 287 с.
3. Гордон Э. Столетия тьюторства: история альтернативного образования в Америке и Западной Европе / Э. Гордон, Эл. Гордон ; [пер. с англ. М. Л. Мельниковой]. – Ижевск : ERGO, 2008. – 341 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти в Україні XXI ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://univd.edu.ua/index.php?id=99&lan=ukr>. – Назва з екрану.
5. Олиференко Л. Я. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л. Я. Олиференко, Т. И. Шульга, И. Ф. Дементьева. – 2-е изд., стер. – М. : Академия, 2004. – 256 с.
6. Попова С. И. Педагогическая поддержка в работе учителя и классного руководителя / С. И. Попова. – М. : Центр «Педагогический поиск», 2005. – 176 с.